

ӘОЖ 130.2

**Н. ЭППЛЕНІҢ «ЫҢҒАЙСЫЗ ЕСТЕЛІК» (НЕУДОБНОЕ ПРОШЛОЕ)
ТҰЖЫРЫМДАМАСЫ**

Ордабекқызы Тоғжан

ordabekqzy@mail.ru

«Мәдениеттану» мамандығының 4 курс студенті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
Ғылыми жетекшісі – А. Рамазанова

Николай Эппле батыс Еуропа әдебиеті тарихының маманы, аудармашы. «Неудобное прошлое. Память о государственных преступлениях в России и других странах» еңбегінің авторы, «Просветитель» сыйлығының лауреаты.

«Неудобное прошлое. Память о государственных преступлениях в России и других странах» еңбегіне тоқталатын болсақ, еңбек саналы, терең ғылыми, қайырымдылықтың таңғажайып интонациясымен айтылған. Дәйекті презентация мен интеллектуалды түсініксіздік қойылатын сауалды көбейте түседі: кітап оқырманды алғашқы беттерінен-ақ «сталинизм саясатымен» таныстырады, алты елдің басынан кешкен қанды тәжірибесін баяндай отырып, елестетуге келмейтін, бірақ ақыл-ойды әлсірететін және жоққа шығаратын қорқыныштан арылтады. Орыс ұлтының жағдайы үмітсіз көрінгенмен, олардың жағдайы ерекше емес. Сирек ұлт өз тарихының белгілі бір сәтінде сүйектері бар жартылай өскен шұңқырдың алдында тұрмайды, ал кінәлілер мен құрбандардың ұрпақтары бір-бірінен тәжірибе алып, ортақ балалар өсіруде, ату бригадасы командирінің немересі гуманитарлық басылымды басқарады, қабірлерді қазу жалпы өткенге опасыздық болып көрінеді. Енді біз бәріміз жаманбыз ба? Бір нәрсені түзетуге бола ма? Егер бәрі бір-бірінен кек ала бастаса, тарихтың қаралы беттері қайта ашылады ма? Кітапта осы сұрақтарға жауаптар беріледі, жалған және үнсіздікке негізделмеген тарихи жад пен ұлттық бірегейлікті қалпына келтірудің практикалық рецептері мен әдістері келтірілген.

Бұл кітап үш бөліктен тұрады. Оның бірінші бөлімі кеңестік өткенді еске алу арқылы Ресейді басып алу жағдайын сипаттауға арналған. Екінші бөлім-алты елде (Аргентина, Испания, ОАР, Польша, Германия, Жапония) қиын өткен жұмыс сценарийлерінің

сипаттамасы жайлы. Үшінші бөлімде қарастырылған елдердің тәжірибесі мен шетелдік тәжірибе Ресей үшін өткенді зерттеу сценарийлерін табуға қалай және қалай көмектесетіні қарастырылады.

Автор кіріспеде ресейлік жағдайды басқа елдердің тәжірибесімен салыстыруға және орыс тәжірибесіне қолданылатын өткенмен жұмыс істеудің жалпы принциптерін жасауға тырысу қажеттілігін түсіндіреді. Жүйелі түрде жүргізілген салыстырмалы талдау белгілі фактілер мен жағдайларды жаңа жолмен көруге көмектеседі. Мысалы, өте танымал Германияның тәжірибесі Ресейде қолданылады. Н. Эппле халықаралық қатынастардағы "мұздатылған қақтығыстардан" кем емес қауіпті "мұздатылған жад қақтығыстары" бар екеніне сенімді. Автор ұлттық татуласу моделіне назар аударуды ұсынады, ол бірнеше елдерде сәтті жүзеге асырылды. Бұл процестің этикалық негізі жеке адамдардың кінәсінен бүкіл қоғамның жауапкершілігіне баса назар аудару болуы керек.

Мұнда әр түрлі елдерге өздерінің өткенінен қолвйсыз фактілермен татуласу қаншалықты қиын екендігі айтылады. Алайда, ресейлік мысал толығымен зерттелмеген. Автордың ең жаңа оқиғалар мен дереккөздерге, соның ішінде блогосфераға жүгінуі мәселе түйінін шешудегі ұтымды шешім. Мысалы, Колыма туралы Юрий Дудьдің фильмін еңбекте атап көрсетеді, ол көптеген дау-дамайларды тудырды және мемлекеттік террор тақырыбы ауыр болып қала беретінін көрсетті. Қуғын-сүргін тақырыбына және олардың құрбандарын еске алуға арналған Үндеумен байланысты жаңа орыс тарихының басқа эпизодтары атап өтіліп, қарастырылады. Кітаптың артықшылығы-бұл мәселедегі қазіргі шындық зерттелген және жүйеленген. Өйткені, саяси қуғын-сүргін құрбандарын еске алуға байланысты дискурс өзі көп қырлы. Кітап тек Ресейде ғана емес, басқа мемлекеттерде де тарихи жадыны қайтару және өткеннің (мемлекеттік қылмыстардың) қайғылы беттерін түсіну мәселесіндегі істердің қазіргі жағдайын түсіну үшін өте маңызды. Тіпті автор Артем Филатовке берген сұхбатында орыс ұлтының қабылдаудан бас тартатын тарихын алты елдің тәжірибесін қолдану арқылы шешуге болатынын атап кетеді.

Қылмыстық өткенді айыптаудың, одан бас тартудың және бұрынғы тәжірибелерден босатылған жаңа мемлекеттілікке көшудің құралдары туралы талқылаған кезде, маңызды категориялардың бірі-сызық категориясы. Өткеннің астында ескі мен жаңаның арасындағы шекараны белгілеу үшін оны одан әрі бөлетін сызық бар. Ерекшеліктер, нүктелер, нөлдер, бетті бұру категориялары-бұл уақытты үздіксіз тоқтатудың тәсілі, бұл сіз аяқтағыңыз келмейтін өткенді анықтауға мүмкіндік береді, бірақ өзіңізді нөлден бастап және өткен мұрадан бос уақытқа жатқызуға болады. Өткенді "аяқтау" ең алдымен қазіргі уақытқа деструктивті әсері тым ауыр және жойқын болғандығын қажет. Ауру жолындағы мұндай кордонның ең сенімді бейнесі Альберт Камустың 1947 жылы жарық көрген және фашизмді қайтып оралуы мүмкін ауру ретінде түсінген "Чума" романында пайда болуы кездейсоқ емес.

Мүмкін, кеңестік және посткеңестік өнердегі ең маңызды мысал, егер өткенді ұмытуға тырысса, онымен тиісті жұмысты өткізбесе, 1984 жылы түсірілген Тенгиз Абуладзенің "Покаяние" фильмінде беріледі. "Тәубеге келудің" басты бейнесі — фильмнің кейіпкерлері Қайта-қайта жерден қазып жатқан өз халқына қарсы репрессияға жауапты шенеуніктің мәйіті. Қылмыскерді жерге көму оның демалуын білдіреді (сол сызық пен өткенді жабу). Алайда, оның қылмыстары сотталғанға дейін мұндай тыныштыққа жол берілмейді, ал оның құрбандарының қызы кейіпкер әділеттіліктің мұндай бұзылуына жол бермеуді өзінің міндеті деп санайды.

Зигмунд Фрейд пен Джозеф Брейердің "Исследование истерии" (1895) кітабында келтірілген психикалық жарақаттың классикалық теориясы, ең алдымен зорлық-зомбылықтан туындаған ауыр тәжірибе, одан аман қалған адамның психикасына ауыр зардаптар әкеледі дейді. Жарақат терапиясы травматикалық оқиғаны ұмытпауды, бірақ оны есте сақтауды және зерттеуді қамтиды. Бұл жағдайда жәбірленушінің қорғаныс тетіктерін жеңу керек, бұл, атап айтқанда, талқыланатын тақырыпқа жиіркенішпен көрінуі мүмкін.

Жеке адамның басынан өткен жарақат сияқты, қоғам бастан кешкен жарақат "қалпына келе алмайды" және оның терапиясы мұндай мақсатқа жете алмайды. Қолайсыз естелікті

ұмытып, ол туралы сөйлесуді тоқтату әрекеті, мысалы, жарақаттың репрессиясы сияқты, оның бақыланбайтын "серпілісінің" мүмкіндігін арттырады.

Шекараны белгілеу - бұл өткенді жою емес, онымен байланыс орнату, бірақ оның жаңа сапасында ғана. Мемлекет пен қоғамның алдында тұрған қиын міндет-оның ауыр әрекетінен арылу емес. Шындығында, бұл онымен байланыс орнату, ескіден жаңаға көшу фактісін мойындау міндеті. Өз бетінше және мемлекеттен тәуелсіз ойлау және сезіну мүмкіндігі бар адамдардың қолында өзін мемлекеттен бөлудің жақсы дамыған тәжірибелері бар.

Мүдделері мемлекеттің мүдделерін құрайтын азамат сияқты сезінудің мүмкін еместігінің екінші жағы-бұл болып жатқан жағдайға көзқарас тұрғысынан өзін мемлекетпен сәйкестендіруге, оның мақсаттары мен мүдделерін сыни тұрғыдан бөлуге деген ұмтылыс. Бұл опцияны "патриоттықтан" басқа өзін-өзі сәйкестендіруге жеткілікті ресурстар мен негіздер жоқ адамдар талап етеді.

Аяқталмаған жарақаттың ауырлығын жеке деңгейде де, отбасында да түсіну керек. Посттравматикалық күйдегі әлеуметтік процестер жеке адаммен не болып жатқанын қайталайды. Талқыланбаған тәжірибе бұзылады. Травматикалық оқиғалар өткеннің толық репрессиясы мен идеализациясына немесе толық қаралауға әкеледі. Кемелдену екіұштылыққа төтеп бере алады және бұл туралы ашық айтады.

Өткенді жеңуді одан әрі түсіну үшін фольклористика мен этнография көмекке келеді. Соңғы өлтіру қайтыс болған адамды оның толықтығымен қалпына келтірудің алдын-ала шарты ретінде қарастыратын жағдай, ал кейіпкер одан әрі өмір сүруі үшін оны алдымен тиімді өлтіру керек, бұл орыс халық ертегілері үшін таңқаларлық емес.

Тірі және өлі судың бейнесі бала кезінен бәрімізге белгілі, сондықтан біз оның оғаштығы мен құпиясын толық біле аламыз. Естеріңізге сала кетейік, бұл қалай жұмыс істейді. Жыланмен шайқаста зардап шеккен батыр алдымен өлі сумен суарылады-оның жаралары қатайды, кесілген мүшелер өседі, ол қайтадан жаңа, сау және зиянсыз, тек ол өлді. Осыдан кейін оны тірі сумен шашырату керек, содан кейін кейіпкер өмірге келеді.

Біз батылдық танытып, өткеннің жасырын қорқынышына бет бұруымыз керек, оны өз атымен атауымыз керек және оған билік табуымыз керек.

Мұны қалай жасауға болады? Бұл өте күрделі мәселе, бірақ басқа елдер қазірдің өзінде – әрқайсысы өз жолымен-осы қиын жолмен өтуге тырысуда. Олар не істейді, алғашқы қадамды қалай жасай алды және олар не істеді – бұл туралы Николай Эпплдің кітабынан оқуға болады және керек.

Кітап осы жерде және қазір Ресейде не істеу керектігі туралы үлкен бөліммен аяқталады, біздің аталарымыз бен аталарымыздың ұрпақтарына түскен репрессиялар мен әділетсіздікті еске алады. Сіз ұсынылған рецепттермен келісе аласыз немесе өзіңізді ұсына аласыз, бірақ автордың бізбен сөйлесіп, бізді ашық әңгімеге итермелейтіні өте жақсы.

Өткен-Болашақ үшін маңызды ресурс, Тарихи сабақтардың, оң және теріс мысалдардың, рөлдік модельдердің, жеке және ұжымдық өзін-өзі сәйкестендірудің негіздерінің баға жетпес қоймасы. Бірақ өткен уақыт қылмыстық әрекеттерді ақтау үшін ресурс болып қала бергенге дейін, ол тірі мәйіттің уымен уландыратын жерленген мәйітке ұқсайды. Тек мәйітті жерлеу арқылы сіз қайтыс болған адамды тыныш еске түсіре бастай аласыз; қылмыстық әрекеттерді аяқтағаннан кейін, өткенге болашақ мүмкін емес нәрсе ретінде оралуға болады. Мұны қалай жасауға болатынын түсіну керек, ол осындай қабылдауға айналуы үшін, тарихи және әлеуметтік матадағы алшақтықты күшейтетін бөлікті өшірудің орнына, бір тарихты тігу арқылы ұйымдастырылған. Бұл бүкіл қоғамның осы процесіне араласу туралы, бұл ауыр таңдауды мүмкіндігінше кең күштер үшін қалай түсінікті және ыңғайлы ету туралы және осы процесте позитивті өзін-өзі танудың негізін қалай табуға болатындығы туралы әңгіме.

Жалпы, мақалада аталған еңбек қазіргі таңға дейін өзектілігін жоғалтқан жоқ. Кеңестік заманда болған оқиғалар тек орыс ұлтына ғана емес, одақ құрамында болған ұлт өкілдеріне ортақ мәселе. Қуғынға ұшыраған интелегенция, тәркілеу саясаты, Сталинді құдайға теңеу, барлық қанаушылық тәжірибесі тарихты ұмытқаннан басқа шараның жоқтығына әкеп

соқтырады. Алайда, барлық қиындықтың шешілер түйіні бар екенін автор көптеген елдің практикасы жүзінде қарастырып кетті. Автордың айтуы бойынша, «тарихты еске алу қажет, оны өз қалпында қабылдап өмір сүрмесек, келешекте тарих беттері қайталар болса, шешілмеген қалпында қалған олқылықтар қайта қайталанады».

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- 1.Колыма - родина нашего страха / Kolyma - Birthplace of Our Fear <https://www.youtube.com/watch?v=oo1WouI38rQ/>
- 2.Николай Эппле: Неудобное прошлое, Дудь о Колыме, дело Дмитриева || Шкала ценностей <https://www.youtube.com/watch?v=zHraQa9DY6o/>
- 3.Сказка об Иване-Царевиче, жар-птице и о сером волке // Афанасьев А. Т.1-3. М.: Госиздательство художественной литературы,1957.
- 4.Ренан Э.Что такое нация? // Собр. соч.: М. Фиха,1952.
- 5.Рецензия на монографию: Н. Эппле. Неудобное прошлое, Екатерина Шульман, политолог
- 6.Как трудное прошлое больше всех мешает будущему поколению <https://www.youtube.com/watch?v=UUdcdsGREhgKdFGwJrhg/>